

razi, v drugem pa ponekod rahlo intelektualiziran. Najbogatejši in najbolj samosvoj slog ima Maselj v kmečki povesti, ker se je znal tako po miselnosti kot tudi po govoru približati kmečkemu človeku. Najbolje ga je zadel v dialogih in v individualni ali tipični govorni karakteristiki posameznega značaja — kirasir Martin, mešetar Črž, Damjan, Plaznik, Planjavec. Masljev pripovedni slog v kmečki povesti je spočetka rastel, proti koncu ni ravno padal, izgubljal pa je svojo kmečko individualnost. V Krokarijem Petru (LZ 1886) je sicer jezik kmečki, a slog je neizdelan. S Plaznikom in kirasirjem Martinom (LZ 1889) se že bliža aforističnemu jeziku v Tovarišu Damjanu (LZ 1902), ki je značilen tako za dialoge, ki so najboljše del, kot za razne opise. V enotnem konceptu dosega slog v tem delu največjo dognanost, tako da je Tovariš Damjan vrh Masljevega stila, predvsem zaradi enotnosti in dramatične jedrnatosti izraza. Kasneje pa se v delih kaže odtrganost od živega materinega jezika, kar zmanjša občutek za pristnost, ljudskost izraza. Povsem papirnate besede, ki so po navadi izposojenke iz slovanskih jezikov, se vrivajo v tipično kmečko jezikovno osnov. Zato je v nadaljnjem delu s kmečko snovjo, v Potresni povesti (LZ 1903), padec znaten, ker jo je pisal po pripovedovanju in časniških poročilih. Zadnje delo s kmečko tematiko so Rimski romarji (Slovan, 1915), kjer pa sta jezik in stil že pod vplivom novega Masljevega jezikovnega izobraževanja iz slovnice. Jezik je tu intelektualiziran, kmečkq pristnosti razen v nekaterih dialogih ni več. Končno je to tudi zadnje delo in avtorjev stilni prijem se je poenotil.

Večjo stilno specifiko je dosegel v delih z bosensko tematiko. V primeri s prejšnjimi je ena sama nova stilna komponenta, ki pa močno individualizira jezik in slog. To so srbohrvaške sintaktične in leksikalne primesi, s katerimi hoče povečati pristnost okolja in izraza svojega pripovednega žanra. To se mu posreči, kjer je slog nekoliko pesniški, privzdignjen, n. pr. v Handžiji Matu, Markici in ponekod v Gospodinu Franju. Ponekod v Starih zapiskih in v romanu deluje to negativno, ker uporablja te izraze namesto slovenskih tudi v intelektualiziranem pripovedovanju in refleksivnih odstavkih.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

OD PREŠERNOVEGA SPOMENIKA DO JEŽICE

Čopova ulica je prevzela to ime po osvoboditvi, ko je bila odkazana prvaku naših pesnikov Prešernu najlepša ljubljanska magistrala, sedanja Prešernova cesta. Čopova ulica je od leta 1890 nosila Prešernovo ime, poprej se je imenovala *Slonova ulica*. To ime je povezano z resničnim slonom, ki ga je Ljubljana pred štirimi stoletji videla prvič. Spomladi leta 1552 je potoval avstrijski nadvojvoda, poznejši cesar Maksimilijan II., iz daljne Španije domov na Dunaj. V njegovem spremstvu je prikoračil po Tržaški cesti v Ljubljano tudi velik črn slon, za naše kraje v tistih časih gotovo ne manjša senzacija kakor današnjemu svetu

umetni satelit. Prenočil je na pristavi gostišča, kjer stoji zdaj hotel »Slon«. P. Radics (Alte Häuser) sodi, da se je gostišča že tedaj prijelo ime »Pri elefantu«, Ivan Vrhovnik (Gostilne v stari Ljubljani) pa ima za verjetnejše, da je dobil hotel to ime šele po letu 1818, ko je obiskal Ljubljano neki drug slon po imenu Misbaba. Med ljudstvom se je udomačilo ime »Pri Mokarju«, ko je (1825) postal lastnik hotela France Rode, po domače Mokar, in se je to ime ohranilo poleg »Elefanta« še v naše stoletje. V Prešernovih časih je bil hotel enonadstropen, vhod je imel iz sedanje Čopove ulice. Leta 1857 je bil prezidan v dvonadstropno poslopje, v dobi prve Jugoslavije pa v moderno petnadstropno palačo.

S »Slonom« je povezan motiv za Prešernovo šaljivko »Od železne ceste«, ki jo je pesnik objavil 16. IV. 1845 v »Novicah« pod naslovom »Pesem od železne ceste« in s podnaslovom »Andrejšik in Barbika«. Pesem je zasnoval iz zaljubljene misli na lepo Barbiko Peklarjevo, svakinjo »Slonovega« hotelirja Jožeta Zalarja, in iz mrzličnega pričakovanja železnice, ki so jo tisto pomlad (1845) začeli graditi od Celja proti Ljubljani (po Kidričevi in Slodnjakovi razlagi te pesmi). Čez štiri leta (1849) je v Ljubljano res »privihral prvi hlapec«; Prešeren tega ni več dočakal. Čez nadaljnjih osem let (1857) je dosegla železna cesta tudi Trst. Pesnik je v nagajivo zbadljivem prerokanju med zaljublencema v pesmi namigoval na svojega tekmeča, Barbikinega ženina zdravnika dr. Jožefa Maderja, vdovca, ki je bil videti mnogo starejši, dasi sta bila s Prešernom enakih let. Barbika je bila 23 let mlajša, zato ji pesnik poredno polaga na usta besede: »Jaz pa iz domačih starcev si moža zvolila bom...« Res se je poročila z Maderjem; umrla je leta 1905, stara 82 let.

Še v starem hotelu je bila po Bachovem absolutizmu ustanovljena 20. 10. 1861 ljubljanska »Narodna čitalnica« in je že mesec dni nato priredila prvo »besedo« (24. 11.). Naša obmejna mesta so bila pred Ljubljano tudi v tem: prvo čitalnico je ustanovil Trst, drugo Maribor; za Ljubljano pa: Celje, Tolmin, Gorica in tako naprej po vsej Sloveniji (ZMS 1869). Pač pa je ljubljanska Čitalnica postala matica, iz katere in ob kateri se je vzbudila večina poznejših narodnih kulturnih društev: Slovenska Matica in Sokol (1863), Dramatsko društvo (1867), Glasbena Matica in Pisateljsko društvo (1872) idr. Čitalnica je obnovila in utrdila tudi temelje za ustanovitev stalnega slovenskega gledališča.

Prvi načelnik Čitalnice je bil župan *Mihael Ambrož*. Njen program je označil v »Novicah« takole: »Naš edini namen je le omika našega zanemarjenega materinega jezika na poti društvenega življenja.« Današnjemu slovenskemu človeku se gotovo zdi to kaj skromen, da ne rečemo reven ali celo čuden program, če se ni razgledal po naši trpki zgodovini in le uživa sadove današnjega razmaha.

Ob rojstvu »Čitalnice« in »Matic« je minevalo že drugo desetletje, odkar je Prešeren izpel svojo visoko pesem, a v narod še ni mogel prodreti. Tedaj nismo imeli še niti prav slovenskih osnovnih šol, omiko ljudstva je morala buditi privatna iniciativa. Pomemben delež v kulturnem prebujanju imajo čitalnice. Bleiweisove »Novice« so že dvajset let prodirale v kmetske in obrtniške hiše ter med izobražence, vendar se je zdelo uredniku še tedaj potrebno predavati v Čitalnici slovenskim izobražencem, »da ni prav, ako se govori o *kranjskem* jeziku, ampak

da pravo ime za jezik naš je le jezik *slovenski*«. Predavanje je ponatisnil v brošuri *Slovenski jezik pa kranjska špraha*. Podučno humorističen govor dr. Jan. Bleiweisa v čitavnici ljubljanski« (1862).

Ob takih spominih na nekdanje dni lahko doumemo, zakaj so čitalničarji na svojih prireditvah in tudi po tem Bleiweisovem predavanju navdušeno peli vžigajoči Jenkov »Naprej...!« In peli so ga s prepričanjem, kakor je dobro prikazal režiser prof. *Mirko Mahnič* v dramski rekonstrukciji čitalniškega večera z Vilharjevimi ljudskimi igrkami.

Po dveh letih svojega obstoja je dobila Čitalnica večje prostore in dvorano v Souvanovi hiši na začetku sedanje Titove ceste št. 3.

Na prostoru današnje Glavne pošte (sezidane 1896) je stala poprej privatna Luckmanova hiša. V njej je prebival in imel pisarno dr. *Crobath* v zadnjih letih svojega življenja (1844—1848) in v tej hiši tudi umrl. Njegova, Prešernova in Smoletova družba je rada zahajala v gostilno hotela »Pri Maliču« (imenovanega tudi »Hotel Stadt Wien«); stal je na vogalu med Titovo in Cankarjevo cesto, kjer je zdaj blagovnica Na-ma. (Palačo je sezidala češka tovarna obutve Bat'a leta 1938.) Pri Maliču se je v aprilu 1841 sešla *Prešernova družba s Stankom Vrazom* in ruskim slavistom *Izmajlom I. Sreznjevskim*. S tega Vrazovega obiska je ohranjena za tiste čase značilna pa nič kaj vesela epizoda o »kranjski šprahi«. Vraz je nagovoril sobarico po hrvatsko, ta pa mu je odgovorila: »Šafajo en al dva cimra?« Vraz se je srčno nasmejal taki »žlabardiji« (žlabudranju) pristne Kranjice.

Za »Slonom« v *Nazorjevi* (prej *Frančiškanski*) ulici je v novi Jugoslaviji ustanovljeno »Mestno gledališče«; to je v Ljubljani tretje poklicno gledališče in se razvija v zdravi tekmi z Dramo. V isti hiši ima svoj sedež *Akademija za igralsko umetnost*.

Nasproti tej je *Tiskarna »Jože Moškrič«* (prej *Učiteljska tiskarna*), ena najboljših v Sloveniji. Ustanovila jo je v začetku našega stoletja zadruga naprednega učiteljstva za sprostitev svobodnega tiska.

Titova cesta (prej *Tyrševa*, do leta 1932 *Dunajska*). Od maja 1956 obsega tudi bivšo Schellenburgovo ulico, ki je segala od Zvezde do Glavne pošte. Leva stran od Zvezde do Ajdovščine bo kmalu vsa prekipevala v nebotičniških višinah palač. Na voglu Titove in Cankarjeve ceste stoji palača *Narodne banke*. Zgradila jo je kmalu po prvi vojni bivša Ljubljanska kreditna banka, ki je imela poprej prostore v Stritarjevi ulici št. 2. Med ustanovitelji te banke sta bila tudi vodilna politika narodnapredne stranke *Ivan Hribar* in dr. *Ivan Tavčar*, ko se je slovensko meščanstvo v dobi avstrijskega kapitalističnega reda gospodarsko osvobajalo izpod odvisnosti od nemških in židovskih denarnih zavodov, med katerimi je bila »Kranjska hranilnica« bogata zakladnica za šulvereinske otroške vrtce in osnovne šole, za nemško gimnazijo s komaj sto dijaki in je sezidala posebno nemško gledališče (današnje dramsko poslopje); obrtnike in trgovce je »kupovala« s krediti ali pa jih pognala na boben. Novi družbeni red je pogreznil vse te boje v pozabo.

Na prostoru sedanje Narodne banke je bil v 17. stoletju (1648) sezidan samostan *klarisinj* (redovnic sv. Klare) s cerkvijo ob Cankarjevi cesti. Ko je *Jožef* razpusil te redovnice (1782), so samostan preuredili v vojaško bolnišnico in v vojaško oskrbovališče s pekarno. Z ogromnim

obzidanim dvoriščem je segalo do sedanje Župančičeve ulice. Leta 1908 je dobila vojaška bolnišnica nove stavbe na Zaloški cesti, oskrbovališče pa tam blizu na Kodeljevem.

Palača Državne sekretariata za notranje zadeve je iz leta 1937. Sezidala jo je Vzajemna zavarovalna banka »Slavija«, ki je imela prej svoje prostore v Gosposki ulici št. 12. Ustanovil jo je (1876) kot podružnico centrale v Pragi *Ivan Hribar* iz narodnostno konkurenčnih razlogov proti nemškim bankam.

Poprej so stale od tod do Ajdovščine enonadstropne meščanske hiše, pomaknjene v cesto za dobro četrtno sedanje cestne širine. Prva hiša tu, v Prešernovem času označena s št. 61 (pozneje: Dunajska ali Tyrševa c. 5), je bila last žitnega trgovca Andreja Fröhlicha. V njej je prebival zadnje leto svojega življenja *Andrej Smole*.

Prejšnja leta je živel večinoma na gradu Prežeku pod Gorjanci, ki mu ga je mati kupila malo pred svojo smrtjo (1833). Za gospodarstvo ni imel smisla in kot pravi demokrat ni terjal od podložnih kmetov ne tlake ne desetine. Posestvo mu je lezlo v dolgove in ko je občutil, da mu tudi zdravja ne more zboljšati gorjanski zrak, se je jeseni 1839 za stalno preselil v Ljubljano, graščino pa prodal. Naslednje leto 30. novembra so se pri njem zopet zbirali povabljeni prijatelji k večerji na veselo njegovo godovanje. Ko je v obednico stopil Prešeren, je Smole razširil roke proti njemu in se tisti hip zrušil v njegovo naročje ter od kapi zadet izdihnil v njegovih rokah. Pesniku je otrpnila žalost v smrtnem molku, izgubil je za Čopom najintimnejšega prijatelja, »bratca Andreja«.

Posestnik te hiše je dokupil še sosednji dve hiši (št. 7 in 9) in ves sklop hiš preuredil (1860) v hotel »*Pri zelenem levu*«. Tu je začel (1863) svoje društveno delovanje »Južni Sokol«; imel je tedaj 70 članov. Uredili so si telovadišče ter prirejali deklamacijske in pevske večere v gostilniških prostorih.

Na desni strani ceste sta hiši št. 20 in 22 (prej 12 in 14), ki ju je imel v posesti Smole od svojega 24. do 27. leta. V prvi hiši je prebival in imel žitno trgovino. Zaradi finančnega poloma in ranjen od razočaranja v ljubezni do Zeschkove Fini je zbežal v tujino (1827 do 1831), »videl Nemško, Francosko, Britansko, Švajca visoke gore in jasno nebo italijansko« ter po štirih letih »s srcem obupnim prišel domu«. Mati mu je kupila hišo na »Bregu« št. 20 (»Pri vitezu«), a jo je moral zaradi novih dolgov že kmalu (1836) prepustiti bratu Mihui. Živel je od obresti nedotakljive glavnice 12 000 gld in od graščinskega posestva na Prežeku.

Ob boku današnje kavarne »*Figovec*« na nezazidanem prostoru je stala pritlična hiša (Titova c. 13), rojstni dom *Andreja Smoleta* (r. 18. novembra 1800). Tu je bila znamenita gostilna »Pri Figovcu« in zadaj v dobi prevoznitva in pošte s konjsko vprego številni hlevi. Modernizacija Ljubljane je ta kmetski tip hiše iz leta 1770 neusmiljeno podrla jeseni 1951. Prijateljska družba slovenskih »penatov« (hišnih varuhov): dr. Alfred Šerko, dr. Matej Šmalc, dr. Janez Plečnik, dr. Rudolf Andrejka, polkovnik Emil Knific in drugi so dali na hiši vzidati Smoletu marmorno spominsko ploščo. Odkrili so jo v slogu romantike ob plamenicah in brez slovesnega hrupa opolnoči 15. maja 1926. Vanjo je bila vklesana

zadnja kitica Prešernove elegije »V spomin Andreja Smoleta«. (V prvem verzu so spremenili pesnikov izraz »zemlje odeja« v »grôba odeja«, v drugem pa namesto »njene moči« — »zemlje moči« in se podpisali: »Bratcu Andreju v opombo — Penatje, MCMXXVI.«) Arhitekt Plečnik je ohranil to ploščo in preprosti kamniti portal porušene hiše ter oboje dal vzdati v ogradni zid mestnega gledališča v Križankah na vnanji strani ob Cozjovi cesti; zraven je vzdal tudi portal sosednje hiše Smoletovih (št. 11), ki se je prav tako morala umakniti željam urbanističnih arhitektov.

Dalje prihodnjic

Ocene in poročila

O JEZIKOVNIH VADNICAH I—IV

Slovenske jezikovne vadnice I—IV* so izpolnile velike vrzeli, ki so nastale v pouku slovenskega jezika po vojni. Takrat smo namreč opustili Slovenske čitanke za nižje razrede srednjih in sorodnih šol in s tem tudi slovnici za prvi in drugi razred, ki sta bili dodani prvima dvema čitankama. Za tretji in četrti razred je izšla slovnica posebej 1940 in je pri njeni sestavi sodeloval poleg »čitankarjev« prof. Bajca, Kolariča, Rupla, Sovreta in Šolarja tudi dr. Anton Breznik. Te slovnice, ki je obsegala tudi učno snov prvih dveh razredov in je tako rabila ponavljanju celotnega slovnicega gradiva ob sklepu štiriletnega gimnazijskega šolanja, pa tudi nismo po vojni več uporabljali pri pouku.

O tem menda ni treba izgubljeni besed, kako je bil brez učnih knjig pomanjkljiv in otežen pouk slovenskega jezika v nižji gimnaziji. Komaj pa si lahko zamišljamo, kolikšne so bile težave začetnikov, ki so poučevali slovenščino, a niso imeli niti prakse niti učbenikov in je bilo njih znanje jezika večkrat prav pičlo ali celo nezadovoljivo. Seveda je bil zaradi tega tudi pouk slovenskega jezika zelo neenoten.

Zato smo se vsi učitelji slovenščine razveselili novih Slovenskih jezikovnih vadnic za I.—IV. razred gimnazij. Izšle so v letih 1951—1956 in hvaležni smo zanje njih avtorjem, za prvi razred profesorjem Bajcu, Francetu Pacheinerju in Vlasti Pacheiner, za ostale tri vadnice profesorju Stanku Buncu. Koliko obsežnejše, nadrobnejše in bolj utrjeno znanje si lahko sedaj pridobe dijaki! Kljub temu, da znamo ceniti pomen in vrednost teh učbenikov, nas pa vendar povsem ne zadovoljujejo. Ne omogočajo, da bi ob njih slovnici pouk potekal res smotrno, da bi si dijaki v čim krajšem času in čim laže pridobili kar najtemeljitejše znanje in da bi jim bile ob teh učnih knjigah konec štiriletnega gimnazijskega šolanja jasno in pregledno pred očmi tako celota kot nadrobnosti slovenskega knjižnega jezika, kolikor jih je mogoče zajeti v šolsko slovnico.

Kateri vzroki pa so, da Slovenske jezikovne vadnice povsem ne ustrezajo? Prvi vzrok je nedvomno njihova preobsežnost v posameznostih kot v celoti. Nekaj dokazov za to trditev: Samo zgledi, razlaga in definicija, kaj so samostalniki, ter ugotovitev, da jih razdelimo na konkretna in abstraktna imena, konkretna pa dalje na lastna, občna, skupna in snovna imena, in da pišemo lastna imena z veliko začetnico, obsegajo v prvih treh vadnicah 14 in pol strani. Zgledov za samostalnike, njihove vrste in pisavo lastnih imen pa je 624. Mislim, da bi za razlago teh slovnicega dejstev zadoščalo nekaj deset zgledov, vsi drugi pa naj bi prišli med vaje.

* Ker mi je bil odmerjen čas za referat, ki sem ga imela na zborovanju v Dolenjskih Toplicah, sem v njem obravnavala samo metodično plat učbenikov, nisem pa mogla kritično pretrsti v njih zbranega jezikovnega gradiva niti načeti vprašanja, v kakšnem obsegu naj se sploh obravnava slovnica v nižji gimnaziji.

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

Nadaljevanje

Ajdovščina, trg na križišču Titove in Gosposvetske (prej Marije Terezije) ceste, ima ime po nekdanjem ajdovskem (= poganskem) pokopališču, ki je bilo tu v dobi Emone. Narodni muzej hrani iz te rimske nekropole več sarkofagov in žar, ki so jih našli (1868) pri izkopavanju tal za zidanje hotela »Evrope«. Sezidal ga je Luka Tavčar (1878). Z njegovo hčerjo se je poročil *Janko Kersnik* (1881). Tavčar je hotel kmalu prodal (1884) Vzajemni zavarovalnici v Gradcu, prebival pa je v njem še nadalje. V njegovem stanovanju je Kersnik umrl 28. 7. 1897, ko se je za jetiko na smrt bolan vračal iz zdravilišča v Gleichenbergu na Štajerskem domov na Brdo. Pokopan pa je na brdskem pokopališču.

Za »Evropo« je bila prva »Narodna tiskarna«, kamor se je preselil iz Maribora politični časopis mladoslovencev »Slovenski Narod« (1872) pod uredništvom *Josipa Jurčiča* in postal naslednje leto dnevnik. Čez tri leta (1875) se je tiskarna preselila v Kollmanovo hišo v Gledališki stolbi št. 3 ob Ljubljani; tam je Jurčič kot glavni urednik »Slovenskega Naroda« tudi prebival ter umrl (3. 5. 1881). Nato se je tiskarna preselila v Gosposko ulico št. 12 (1888), po štirih letih pa v vogalno hišo na Trgu revolucije št. 12 z vhodom iz Vegove ulice št. 2 (1892). Po potresu je dobila »Narodna tiskarna« lastno poslopje v Ulici Toneta Tomšiča (prej Knafljeva ulica) št. 5, kjer je danes nastanjena Tiskarna »Slovenskega poročevalca«.

Ob Titovi cesti med sedanjo Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico so si sredi 17. stoletja (1657) sezidali *bosonogi avguštinci* (diskalceati) samostan s cerkvijo ob Dalmatiňovi ulici in z obsežnimi vrtovi še preko Trdinove ulice. Tu je deloval v drugi polovici 18. stoletja razsvetljenski krožek patra *Marka Pohlina*, samovoljnega jezikovnega novatorja, a hkrati izredno marljivega kulturnega delavca.

Cesar Jožef II. je diskalceate razpustil (1786) in samostan izročil menihom »usmiljenim bratom«, da so tu uredili *deželno bolnišnico*. Vodili so jo nad eno stoletje, dokler ni ravno v potresnem letu 1895 dozidala tedanja deželna vlada novo bolnišnico na Zaloški cesti, današnjo »Splošno bolnišnico«.

V mrtvašnici bolnišnice usmiljenih bratov je ležalo tudi truplo Matije Čopa, ko so ga pripeljali iz Tomačevega, kjer je 6. julija 1835 utonil pri kopanju v Savi. Še tisti večer je priteknel semkaj nesrečni Prešeren po slovo od mrtvega prijatelja in iskat utehe svoji neizmerni bolečini:

Vedro sijalo je obličje milo
in usta tvoja, kot bi se smehljala:
Končan je boj, trpljenje je minilo.
Tako sem našel te, ko vest me žala,
da več srce prijatelja ne bije,
je k tebi zdvajajočega prignala.

(Prešeren-Glazer)

Po potresu so zrastle na stavbišču porušenega samostana in bolnišnice današnje nove stanovanjske hiše. V hiši ob Dalmatinovi ulici št. 1 je prebival v tretjem nadstropju v vogalnem stanovanju *Oton Župančič* z družino skoraj cela tri desetletja (1916 do 1945). Prej je prebival v hiši na današnji Prešernovi cesti št. 3, potem se je naselil v Veselovo ulico št. 8. Njegova mati vdova je prebivala blizu tu na Gosposvetski cesti št. 13 v »Kolizeju« v pritličju, vrata št. 60, in tam umrla za pljučno tuberkulozo in srčno oslabeledostjo 8. novembra 1935, stara 82 let. Rojena je bila posestniku Maliču 7. februarja 1853 na Vinici v Beli krajini.

Tavčarjeva (prej *Sodna*) ulica. Vogalno hišo je dal po potresu sezidati župan Ivan Hribar. Vanjo je v pritličju na levi preselil odvetniško pisarno dr. *Ivan Tavčar*, ko je bila sezidana v tej ulici nova justična palača (1902). Po prvi vojni je hišo tudi odkupil od Hribarja, a jo je kmalu prodal. Po njegovi smrti (1923) je dobila ulica njegovo ime.

V Ulici Moše Pijada št. 22 (bivši Kolodvorski) je spominska plošča *Zofki Kvedrovi* na hiši, na katere prostoru je stala njena rojstna hiša.

Pred potresom je bil ta okraj ob takratni Dunajski cesti pravo predmestje s kmetskim naseljem hiš, hlevov, poljá in travnikov. Železnica (iz leta 1857) proti Trstu se je vila »daleč« izven mesta. Še veliko dalje iz mesta je bilo staro pokopališče pri *Sv. Krištofu*, obzidano s kamenjem iz porušenega mestnega obzidja; blagoslovil ga je janzenist nadškof grof Herberstein leta 1779. Osem let nato je bil tudi sam tu pokopan. Zaradi kužnih bolezni so morali pokopališče že čez 20 let povečati in potem še trikrat. Vzdržalo je le 126 let. Leta 1906 so uredili sedanje pokopališče s cerkvijo sv. Križa na *Žalah*. Zadnja leta pred drugo vojno je bilo staro pokopališče popolnoma odpravljeno. Na stavbišču za projektirano in v kolobarju zidano »Baragovo semenišče« so kosti umrlih prekopali v skupno jamo, za grobove zaslužnih kulturnih delavcev pa je arch. Plečnik ogradil vzhodni del pokopališča, ki se odslej imenuje »*Navje*«. Tu sta ostala v svojem grobu edino *Ivan Tušek* in *Jernej Kopitar*, kateremu je pa ta grob tudi že drugo bivališče; pokopan je bil najprej na Dunaju, kjer je umrl 11. 8. 1844. Po opustitvi tamkajšnjega pokopališča pri *Sv. Marku* je bil z velikimi slavnostmi na Dunaju in v Ljubljani prepeljan v domovino 12. 10. 1897. Prav tedaj so Srbi prepeljali *Vuka Karadžića* z Dunaja v Beograd in ga pokopali pred saborno cerkvijo v soseščini *Dositeja Obradovića*. Želeli so imeti zraven *Vuka* tudi njegovega mentorja *Kopitarja*, a Slovenska Matica ni mogla ustreči tej želji.

Vsi drugi sedanji rajni na *Navju* so bili semkaj prekopani ob opustitvi pokopališča, tako: *Linhart*, *Vodnik*, *Čop*, *Korytko*, župan *Hradecky*, ded pisatelja *Janka Kersnika* profesor *Janez Krstnik Kersnik*, *Prešernov* šef, prijatelj in mecen dr. *Crobath*, slikar *Langus*, tiskar *Blaznik*, *Jurčič*, *Bleiweis*, *Zarnik*, oba brata *Josip* in *Franjo Cimperman*, skladatelji: *Jurij Flajšman*, *Gasper Mašek*, *Gregor Rihar*, *Anton Nedved* in mnogi drugi. — Nekaterim je tu post festum postavljena le plošča, tako nesrečnemu *Ivanu Groharju*, ki je bil pokopan že na novem pokopališču na *Žalah* (1911), a je tam po desetih letih izgubil pravico do svojega groba, ker kulturna Ljubljana ni skrbela zanj in so na njegove zemeljske ostanke pokopali drugega mrliča. — *Linhartov*, *Čopov*, *Korytkov* in *Simonetti*-jevih nagrobnik imajo *Prešernove* epitafe. *Linhartov* je skoraj uničen.

Poseben prostor zavzema *pisateljska grobnica*, ki je v naših skromnih razmerah doživela svojo posebno usodo in signo temporis. Pisateljsko podporno društvo je sezidalo grobnico tik ob stari cerkvi sv. Krištofa leta 1888. Prva mrliča sta našla v njej svoj zadnji dom že prekopana iz grobov: *Božidar Raič* († 1886) in *Fran Levstik*, ki je umrl jeseni 1887. Niso pa prekopali *Jurčiča*, ki je umrl sedem let poprej (1881); grob so mu pustili ob prvotni mrtvašnici v najstarejšem delu pokopališča in v soseščini dr. J. Bleiweisa. Pozneje so pokopali sem tudi *Andrejčkovega Jožeta* — *Podmiljšaka*. Iz Prage je bil prepeljan sem profesor na ljubljanski realki *Anton Raič*. Poleg teh so v grobnici pokopani časnikar in pisatelj *Ivan Železnikar* († 1892), pesnik in mecen Pisateljskega društva *Fran Gestrin* († 1893), zgodovinar *Simon Rutar*, *Anton Aškerc* († 1912), pisatelj, pesnik in Kettejev mecen *Ivan Resman* († 1915); kot zadnji se je tu literarnim tovarišem pridružil *Josip Stritar* († 1923); s svojim rojakom, starim prijateljem in sobojevnikom *Franom Levstikom* se je tu sešel za vselej po 36 letih, odkar ju je ločila v življenju Levstikova smrt.

Sedanja pisateljska in sosednje grobnice so bile poprej mavzolej ljubljanske plutokracije, ki je preselila umrle svojece v nove grobnice na Žalah. A tudi tu grozi zaslužnim rajnim pregon. Že jim je izdana odločba za novo bivališče na Žalah, kjer jim bo po Plečnikovem načrtu urejen novi dom, da se rešijo izpod zanemarjenih in vandalsko razdejanih nagrobnih spomenikov, ki prav nič ne pričajo o našem spoštovanju do mrtvih. Kmalu ne bo več sledu o starem pokopališču. Krištofova cerkvice je učakala pol tisočletja, sezidana 1476, obnovljena 1708. *Trubar* je tu začel reformacijo, dokler ni dobil prikladnejše »špitalske« cerkve, ki je stala na prostoru današnje »Kresije« v Stritarjevi ulici. S staro cerkvijo je bila zvezana večja nova cerkev sv. Cirila in Metoda, sezidana malo pred drugo svetovno vojno v Plečnikovem slogu in s prehodom skozi vmesni zid. V zunanji in notranji steni zidu je Plečnik vzdal zgodovinsko in arhitektonsko zanimive nagrobneke z opuščenelega pokopališča. To cerkev so porušili v decembru 1957, Krištofovo pa v februarju 1958, da napravita prostor modernemu Gospodarskemu razstavišču.

Na severni strani pokopališča je bila »turška jama«, imenovana tako kot spomin na zmago nad Turki v 16. stoletju. Tam ob zidu so Francozi ob okupaciji (leta 1810) ustrelili pet rokovnjačev. V beletristiki je ohranil spomin nanje *Jurčič* z romanom »Rokovnjači«.

Linhartova cesta drži na novo pokopališče *Žale* in tam v smeri proti Tomačevemu v *Gramozno jamo*, kjer so junaško umirali pod fašističnimi streli naši talci. Med prvimi je padel tu 21. maja 1942 narodni heroj *Tone Tomšič*, 2. junija politik dr. *Aleš Stanovnik*, 1. oktobra akademski slikar *Hinko Smrekar* in še dolga vrsta najpogumnejših upornikov proti okupatorju, največ mladih fantov in mož, življenja in boja polnih, ki tudi za ceno življenja niso marali izdati ničesar o povezavi borcev Osvobodilne fronte za svobodo slovenskega ljudstva. Nad dve sto grobov v severnem delu *Žal* hrani njihova trupla. Ob vhodu v jamo stoji preko 12 m visok steber, ki opozarja popotnika, da je to pot k žrtveniku svobode. Na dnu pred južno steno sto metrov dolge jame je postavila Ljubljana 9. maja 1957 velik bronast spomenik talca na prostoru, kjer so padale vkljenjene žrtve za svobodo. Kip je ustvaril akad. kipar *Boris Kalin*.

Kostnica na Žalah hrani kosti okrog 2500 vojakov iz prve svetovne vojne. V posebnih sarkofagih leži pet ustreljenih voditeljev vojaškega upora 12. maja 1918 v Judenburgu in preporodovec Ivan Endlicher.

Na Titovi cesti v hiši št. 73 v 3. nadstropju so belogardisti 8. januarja 1943 dopoldne aretirali *Lovra Kuharja (Prežihovega Voranca)* v stanovanju geodeta ing. Miroslava Černivca, ko je tam čakal kurirko. Kako so našli semkaj sled za njim, še ni pojasnjeno. Sprva baje niti vedeli niso, da imajo pod ilegalnim imenom *Peter Čiznar* aretiranega — Voranca. Zaslíševanje se je zavleklo do razsula fašističnega režima v Italiji v septembru 1943. Voranca so potem prevzeli Nemci in ga odpravili v zapore v Begunjah, potem v Berlin in od tam v koncentracijsko taborišče v Sachsenhausen (glej Prežihov zbornik, str. 210 ss).

Na Titovi cesti št. 105 (prej 93) je prebival v hiši ing. Suhadolca pesnik *Miran Jarc* z družino. Ob raciji na vidovdansko nedeljo 28. junija 1942 je bil pridržan v »Belgijski vojašnici«. Tam za žično ograjo sva se še zadnjikrat videla pred odhodom v izgnanstvo. Ob devetih zvečer je odpeljal tako imenovani »bežigrajski vlak« 600 internirancev proti Gonarsu. Bilo je 12 zaklenjenih živinskih vagonov in trije oklopni z italijanskim vojaštvom. Med Borovnico in Verdrom je opolnoči partizanska zaseda s strojnicami ustavila vlak, naskočila prvih šest vagonov in osvobodila blizu 300 internirancev, med njimi Mirana Jarca, in jih odpeljala v hrib v goščavo. Dotlej ni padel iz italijanskih oklepnikov noben strel. Tedaj pa so poskakali vojaki iz svojih vagonov na nasprotno, vrhniško stran železnice in izza koles pod vagoni spustili rafale iz strojnic za »begunci«. Druga polovica vlaka je tako prišla v križni ogenj, kajti partizani so krepko odgovarjali, a na srečo ni nobena krogla zadela v teh vagonih zaklenjenih internirancev; pač pa je bilo ob prvem napadu na vlak nekaj smrtno zadetih v prvih šestih vagonih. Bitka je trajala do svitanja ob treh zjutraj. Šele dopoldne je ostanek vlaka odpeljal nerešene internirance v Gonars. Miran Jarc je prišel v kulturniški oddelek. Ob neki hajki v italijanski ofenzivi v avgustu je obnemogel in fašisti so ga ustrelili blizu Pugleda v roških gozdovih. V oktobru 1955 so književniki odkrili pesniku spominsko ploščo v Starem logu (Lino Legiša: *Miran Jarc*, Slov. poročevalec 18. 10. 1955).

Titova cesta nas vodi dalje proti Ježici. Na tej poti je *Janez Trdina* kot drugošolec leta 1844 ves presrečen prvikrat spoznal Prešerna in govoril z njim ter mu v šolarski zadregi »zdrdral« na pamet naučeno pesmico »Nuna in kanarček« (glej Trdinovo ZD III, 499—500). — V Stočicah št. 33 je rojstni dom *Alojzija Merharja (Silvina Sardenka)*.

Na Ježici je nekaj časa (1787—1795) kot kurat pravkar ustanovljene fare služboval *Jurij Japelj*, prevajalec sv. pisma, jezikoslovec in narodni preroditelj. — Na Ježici št. 12 pri »Florjančku« je bil rojen 1846 *Fran Levec*, slovstveni zgodovinar, prvi urednik naših klasikov, avtor pravopisa in pomemben šolnik. *Prešeren* je imel na Ježici svojega glavnega mecena, starega strica Jožeta, ki je bil tamkaj župni upravitelj od leta 1820 do upokojitve 1829. France ga je tu večkrat obiskoval, daljšo dobo pa je prebival pri njem v župnišču od septembra 1826 do aprila 1827, ko se je pripravljaj na rigoroze. Zahajal je rad tudi v gostilno k »Ruskemu carju«.

Dalje o prihodnjem letniku